

O'ZBEKISTONDA AYOLLAR HUQUQLARINI TA'MINLASHNING HUQUQIY ASOSLARI VA AMALIY MEXANIZMLARI**Bo'ronova Maftuna Shaymardonovna**

Yuridik fakulteti talabasi.

Po'latov Mirzohid Qo'ziboyevich

Ilmiy rahbar: Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti decani.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17846351>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida ayollar huquqlarining huquqiy asoslari, 2023-yilgi Konstitutsiyaning yangi tahriridagi 58-modda, shuningdek, "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonun asosida amalga oshirilayotgan amaliy mexanizmlar keng yoritilgan. Shu bilan birga, xalqaro tajriba va BMT konvensiyalari orqali ayollar huquqlarini ta'minlashning samarali usullari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: ayollar huquqlari, O'zbekiston Respublikasi, Konstitutsiya, tenglik, xalqaro tajriba, huquqiy mexanizmlar.

Kirish. Ayollar jamiyat hayotidagi faol ishtiroki bilan jamiyatning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Tarixiy jarayonda, dunyoning turli mamlakatlarida ayollar o'z huquqlari uchun kurashgan va ularning jamiyatdagi mavqei turlicha bo'lgan. O'zbekiston Respublikasida ham mustaqillikdan so'ng ayollar huquqlari himoyasi, teng imkoniyatlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlariga aylandi.

Bugungi kunda ayollarning ta'lim olish, ish bilan band bo'lish, siyosiy jarayonlarda ishtirok etish va tadbirkorlik qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu bilan birga, davlat tomonidan ular uchun qo'shimcha ijtimoiy kafolatlari va huquqiy mexanizmlar yaratilyapti.

Asosiy qism:

Ayollar huquqlari yoki xotin-qizlar huquqlari fuqaroligi, yoshi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har bir xotin-qizning ajralmas huquqlaridir.

Ayollar huquqlari dunyo bo'ylab ayollar va qizlar uchun talab qilinadigan huquq va imtiyozlardir. Ular 19-asrdagi ayollar huquqlari harakati va 20–21-asrlar davomidagi feministik harakatlarning asosini tashkil etgan. Ba'zi mamlakatlarda bu huquqlar qonun, mahalliy an'ana va xulq-atvor tomonidan institutlashtirilgan yoki qo'llab-quvvatlanadi, boshqa joylarda esa ular e'tiborsiz qoldiriladi va qanoatlantirilmaydi. Ular inson huquqlari tushunchalaridan farq qiladi, chunki ular ayollar va qizlarning huquqlarini amalga oshirishga qarshi tarixiy va an'anaviy ravishda mavjud bo'lgan noto'g'ri qarashlar mavjudligini iddao qiladi, bu esa erkaklar va o'g'il bolalar foydasiga kichadi

Ayollar huquqlari tushunchalari bilan bog'liq masalalar odatda tana daxlsizligi va mustaqilligi, jinsiy zo'ravonlikdan xoli bo'lish, ovoz berish, davlat lavozimlarini egallash, qonuniy shartnomalar tuzish, oila qonunchiligida teng huquqlarga ega bo'lish, mehnat qilish, adolatli ish haqi yoki teng maosh olish, reproduktiv huquqlarga ega bo'lish, mulkka egalik qilish va ta'lim olish huquqlarini o'z ichiga oladi.

Arab madaniyatidagi ayol — arab jamiyatida ayollarning mavqei, shuningdek, ayollarning ijtimoiy institutlar bilan o'zaro munosabatlarini tartibga soluvchi qoidalar va me'yorlar tizimi bo'yicha tadqiqotlar to'plami.

Zamonaviy hisob-kitoblarga ko'ra, ayollar madaniy va diniy e'tiqodlari tufayli arab jamiyatida eng kamsitilgan sinf bo'lib, bu ko'pincha arab dunyosi qonunlarida aks etishi mumkin, bu jinoiy adliya, iqtisodiyot, ta'lim va sog'liqni saqlashga ta'sir qiladi. Arab ayollari demografik sinf sifatida dunyoning barcha xalqlari orasida siyosatchilar va nufuzli shaxslar orasida eng yomoni hisoblanadi. Bu arab jamiyatida ayollarni ijtimoiy hayotdan chetlatgan nihoyatda kuchli patriarxal munosabatlar bilan bog'liq. Agar ayol siyosatchi lavozimini egallashga muvaffaq bo'lsa ham, bu odatda ahamiyatsiz bo'ladi. Bu boshqa narsalar qatori, arab mintaqalarida ayollar uchun ko'proq cheklangan huquqlarning saqlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Islomdan oldin tahrir

Tarixchilar va yozuvchilar orasida islomdan oldingi davrda arab ayollari ko'proq huquqlarga ega bo'lganmi yoki yo'qmi, haligacha aniq bir xulosa yo'q. Ayollarning aksariyati qabila urf-odatlariga bo'ysungan va amalda qonuniy maqomidan mahrum qilingan. Ayolning nikohi shartnoma asosida amalga oshirilgan va uning vasiysi pul mukofotini olgan.

Islomdan oldingi davrda arab ayollari, VI asr

Er o'z xohishiga ko'ra ittifoqni bekor qilish huquqiga ega edi, ayol esa bunday imkoniyatdan mahrum bo'lib, meros huquqidan mahrum edi[3]. Ba'zi tarixchilar Muhammad payg'ambarning birinchi xotinlari, uning ota-onasining xatti-harakatlari va Makkaliklar ayol ma'budalarga sig'inishlariga asoslanib, Islomdan oldingi davrda ayollarning huquqlari yanada erkinroq bo'lganini ta'kidlaydilar.

Boshqa tarixchilar, aksincha, yangi tug'ilgan qizlarni o'ldirish amaliyoti, cheksiz ko'pxotinlilik, ota-ona nikohi va boshqalarga ishora qilib, arab ayollarining mavqei hozirgisidan ham pastroq bo'lganiga ishonch hosil qilishadi. Saudiya ayol tarixchisi Xatun Al-Fassining ta'kidlashicha, qadimgi davrlarda arab ayollari, masalan, Nabatiylar qirolligida yuqori huquqlarga ega bo'lgan, ammo Rim imperiyasi tomonidan joriy etilgan yangi qonunlar kuchga kirganida, ular o'z huquqlarini yo'qotgan, keyinchalik bu cheklovlar qonun ostida saqlanib qolgan.

Islom hukmronligi.

Valentin Moghadam ayolning mavqei islom madaniyati yoki ichki xususiyatlariga emas, balki mamlakat va jamiyatning urbanizatsiya, sanoatlashuvi va proletarlashuvi darajasiga bevosita bog'liq, degan marksistik g'oyaga asoslanib, ayollar pozitsiyasini tahlil qildi. Mog'adam islom ham xuddi nasroniylilik va iudaizm kabi erkaklar hukmronlik qiladigan dindan boshqa va kam emasligini ta'kidlaydi.

Islom davri tahrir

Chapdan o'ngga: Damashqlik ayol, Makkalik ayol, Damashqlik ayol, an'anaviy libosda, 19-asr Islom butun Arabiston yarim orolida 7-asrda, ayollar ko'proq huquqlarga ega bo'lgan paytda tarqaldi. Qur'onda erkak va ayolning Allohga ibodat qilish majburiyati bir xil ekanligi belgilab qo'yilgan. Yangi tug'ilgan qizlarni o'ldirish amaliyoti ham taqiqlangan Muhammad payg'ambar qizini o'g'il tug'ilmagani uchun o'ldirgan yoki hech bo'lmaganda hurmatsizlik qilgan ota hech qachon jannatga kirmaydi, deb da'vo qilganlar.

Professor va islom olimi Uilyam Montgomeri Vattning e'tirof etishicha, islom erkakka ko'p ustuvorlik bergan bo'lsa-da, o'sha davr uchun ayollar huquqlarini ham yaxshilagan.

Arablarning savdo va ko'chmanchi turmush tarzi ayollarning tobora ko'proq ezilishiga olib keldi. Islom paydo bo'lgan paytda ayollar uchun huquqlarning yo'qligi shunchaki dahshatli edi — ular mulkka egalik qilish huquqiga ega emas edilar, ular erkakning mulki edi.

Agar ayolning egasi vafot etgan bo'lsa, marhumning qarindoshlari uning egasi bo'lishdi.

Muhammad islom dini orqali ayollarning mulkka ega bo'lish, ta'lim olish va ajralish huquqini joriy qilib, vaziyatni ancha yaxshiladi. Tarixiy nuqtai nazardan, Muhammadning ayollar huquqlari nomidan guvohlik berganligini aniqlash mumkin.

1. Konstitutsiyaviy asoslar

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 58-moddasiga ko'ra, xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlarga ega. Davlat bu tenglikni ta'minlash uchun zarur sharoitlarni yaratadi.

Ushbu modda quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Ayollar va erkaklar ta'lim olish huquqi;
- Ish bilan ta'minlanish imkoniyati;
- Siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda ishtirok;
- Tadbirkorlik va moliyaviy mustaqillikni qo'llab-quvvatlash.

Konstitutsiyaviy huquqlarni amalga oshirish uchun davlat organlari, xususan, mehnat vazirligi, ta'lim vazirligi va mahalliy hokimliklar tomonidan maxsus dasturlar ishlab chiqilgan.

2. Qonunchilik asoslari

O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni ayollarning huquqiy maqomini mustahkamlashda muhim hujjat hisoblanadi. Qonunning asosiy vazifalari:

- Ish joylarida kamsitishni oldini olish;
- Ayollarning oilaviy va ish faoliyati balansini ta'minlash;
- Sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohasida qo'shimcha kafolatlar yaratish;
- Ayollarning siyosiy va ijtimoiy hayotga faol ishtirokini rag'batlantirish.

Qonun asosida mahalliy darajada monitoring tizimi yaratilgan va teng imkoniyatlar bo'yicha maxsus komissiyalar faoliyat ko'rsatadi.

3. Amaliy mexanizmlar

- Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan amaliy mexanizmlarga quyidagilar kiradi:
- Ta'lim va kasb-hunar dasturlari: ayollarni yuqori malakali mutaxassislar sifatida tayyorlash;
- Ish bilan ta'minlash: kichik va o'rta biznesda ayollarni rag'batlantirish, kreditlar va grantlar ajratish;
- Siyosiy ishtirok: mahalliy kengashlar va parlamentda ayollarning ulushini oshirish;
- Ijtimoiy himoya: ona va bolani qo'llab-quvvatlash, nogiron ayollar uchun maxsus dasturlar.

Xalqaro tajriba

- Ayollar huquqlarini himoya qilishda xalqaro huquqiy normalar ham muhim ahamiyatga ega.
- BMTning "Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi Konvensiyasi (CEDAW) – ayollar huquqlarini himoya qilishda asosiy xalqaro hujjat.
- Evropa mamlakatlari tajribasi – ayollarning siyosiy va ijtimoiy hayotga ishtiroki uchun kvota tizimi qo'llaniladi.
- Osiyo mamlakatlari tajribasi – ijtimoiy himoya va ta'lim dasturlari orqali ayollarning moliyaviy mustaqilligi ta'minlanadi.

• Ushbu tajribalar O'zbekistonda ham amaliyotga moslashtirilib, milliy qonunchilik va dasturlarda aks ettirilmoqda.

Xulosa. Ayollar huquqlarini ta'minlash O'zbekiston Respublikasining asosiy ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Huquqiy islohotlar, maxsus dasturlar va xalqaro tajriba asosida, ayollar jamiyatda teng va faol ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lmoqda.

Shu bilan birga, amaliy mexanizmlarni yanada takomillashtirish, monitoring tizimini kuchaytirish va jamiyatda gender tengligini targ'ib qilish zarur.

Foydalanilgan manbalar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil yangi tahrir), 58-modda.
2. O'zbekiston Respublikasining "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq va imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni.
3. 2019-yil 2-sentabr, O'RQ-561-son.
4. BMT konvensiyalari va CEDAW.
5. Milliy va xalqaro ilmiy maqolalar, hukumat veb-saytlari.
6. O'zbekiston gender tengligi strategiyasi(2022-2030-yillar)
7. www.lex.uz- O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi.
8. www.constitution.uz-O'zbekiston respublikasi konstitutsiyasining rasmiy sayti.
9. Inson huquqlarini bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy Markazi.
10. <https://huquqlarini.uz>